

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
Α' ΤΟΜΕΑΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΥΓΕΝΙΑ ΔΑΚΟΡΩΝΙΑ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΗΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 33 – 106 80 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. : 210 3688432

Προς τη Νομική Σχολή
του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Αθήνα, 4/5/2015

**Έκθεση αξιολόγησης υποψηφίου για την πλήρωση μιας θέσης Καθηγητή του
Τμήματος Νομικής στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή με γνωστικό
αντικείμενο «Αστικό Δίκαιο»
(εξέλιξη Λέκτορα κας Ελένης Ζερβογιάννη)**

I. Νομιμοποίηση

Με το έγγραφο με αριθμ. Πρωτ. 676/31.3.2015 της Κοσμητείας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ μου γνωστοποιήθηκε ότι η Ειδική Επταμελής Επιτροπή για την πλήρωση μιας θέσης Καθηγητή του Τμήματος Νομικής στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή του Τομέα Αστικού, Αστικού Δικονομικού και Εργατικού Δικαίου, με γνωστικό αντικείμενο «Αστικό Δίκαιο», με μοναδική υποψήφια (μετά την παραίτηση του Λέκτορα κ. Σταμάτη Κουμάνη από την υποψηφιότητά του) τη Λέκτορα κα. Ελένη Ζερβογιάννη, στη συνεδρίασή της, της 27ης Μαρτίου 2015, με όρισε αξιολογήτρια, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 3 παρ. 8 της από 14.12.2011 Κανονιστικής Απόφασης της Συγκλήτου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΦΕΚ 31/19.1.2012 τ.Β') και του άρθρου 19 παρ. 4 του ν. 4009/2011 (Α'195), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο 34 παρ. 13 του ν. 4115/2013 (Α'24),

Αποδεχόμενη τον ορισμό μου και αφού έλαβα υπόψη μου το έργο που κατατέθηκε προς κρίση από την υποψήφια και το οποίο συνοδεύεται από αναλυτικό βιογραφικό σημείωμα και υπόμνημα, διατυπώνω την ακόλουθη κρίση:

II. Το έργο της υποψήφιας

A. Μονογραφία: Κληρονομικές συμβάσεις: Από την απαγόρευση στην αναζήτηση θεμιτών εναλλακτικών. Ιδίως η εγκατάσταση κληρονόμου έναντι ανταλλάγματος, σελ. XXX-379, 2015

Η μονογραφία αποτελείται από 9 παραγράφους, οι οποίες κατανέμονται σε μία εισαγωγική ενότητα (§ 1), σε δύο κύρια μέρη (§§ 2-4 και §§ 5-8) και σε μια τελική ενότητα (§ 9), συνολικής έκτασης 344 σελίδων, στις οποίες έχει διαρθρωθεί η ύλη. Η μονογραφία περιλαμβάνει επιπλέον πίνακα περιεχομένων, πίνακα συντομογραφιών (ελληνικών και ξενόγλωσσων), αναλυτική βιβλιογραφία, και λημματικό ευρετήριο, ενώ επίσης προλογίζεται από τον Επίτιμο Καθηγητή και Ακαδημαϊκό κ. Μιχ. Σταθόπουλο. Αντικείμενο της μονογραφίας είναι η κριτική εξέταση της αρχής της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων, που έχει υιοθετηθεί στην ελληνική έννομη τάξη. Η μελέτη, η οποία διακρίνεται για την πρωτοτυπία του θέματος, σκοπεί στο να αναδείξει τα αδιέξοδα στα οποία οδηγεί η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων, να προτείνει εναλλακτικές λύσεις για την εξυπηρέτηση των πρακτικών αναγκών που αναφύονται και να διατυπώσει σκέψεις για μια μελλοντική τροποποίηση του κληρονομικού δικαίου.

Στην § 1 (σελ. 1-16) επιχειρείται η εισαγωγή στην προβληματική του θέματος. Περιγράφονται τα ζητήματα που ανακύπτουν στην περίπτωση σχεδιασμού της κληρονομικής διαδοχής προσώπου με μονομερή διάταξη τελευταίας βούλησης, η οποία είναι ελεύθερα ανακλητή, και διαπιστώνεται ότι η δέσμευση που απορρέει από τις συμβάσεις συνιστά ένα σημαντικό εργαλείο για τη διευθέτηση της μετά θάνατο περιουσίας του προσώπου. Τούτο αναπτύσσει πρακτική σημασία όταν, ήδη σε χρονικό σημείο πριν από τον θάνατο του προσώπου, παρίσταται ανάγκη δέσμευσης ως προς χαριστικές του επιδόσεις, όπως ιδίως συμβαίνει όταν σχεδιάζεται η διαδοχή σε ορισμένη επιχείρηση. Συναφείς συμβάσεις ενδέχεται περαιτέρω να παρέχουν διέξοδο στην περίπτωση 'σύνθετων οικογενειακών σχέσεων', που ανακύπτουν ιδίως λόγω διαδοχικών γάμων του προσώπου. Τέλος, εφόσον οι υπό εξέταση συμβάσεις καταρτίζονται έναντι ανταλλάγματος, συμβάλλουν στην άντληση ρευστότητας του διαθέτοντος, χωρίς ο τελευταίος να αποστερείται την περιουσία του όσο ζει. Η ανάλυση επικεντρώνεται, αλλά δεν εξαντλείται, στην τελευταία αυτή κατηγορία περιπτώσεων.

Στη συνέχεια, στο πρώτο κύριο μέρος της μονογραφίας, αναπτύσσεται η προβληματική των κληρονομικών συμβάσεων σε δύο παραγράφους: Στην § 2 εξετάζονται τα επιχειρήματα υπέρ της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων, στην § 3 επιχειρείται η προσέγγιση του ζητήματος από ιστορική και δικαιοσυγκριτική σκοπιά και στην § 4 αναλύεται αφενός η έκταση της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων στο ελληνικό δίκαιο και αφετέρου οι συνέπειές της.

Πιο συγκεκριμένα, τα επιχειρήματα υπέρ της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων εγκατάστασης κληρονόμου που αναπτύσσονται στην § 2 (σελ. 17-37) διακρίνονται σε εκείνα που αντλούνται από την αποκλειστικότητα του κληρονομικού δικαίου, ως ενός συστήματος κανόνων που διέπεται από τις αρχές, που είναι διακριτές από εκείνες του δικαίου των συμβάσεων, σε εκείνα που ερείδονται στην αντίληψη περί ανηθικότητας των υπό εξέταση συμβάσεων και, τέλος, σε εκείνα που προβάλλουν την ανάγκη προστασίας του κληρονομούμενου. Στην τελευταία αυτή

κατηγορία επιχειρημάτων εντάσσεται και το επικρατέστερο τη σύγχρονη εποχή επιχείρημα υπέρ της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων, που συνίσταται στην ανάγκη προστασίας της ελευθερίας του διατιθέναι. Στο πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης των ανωτέρω επιχειρημάτων, η σ. επισημαίνει ότι τα επιχειρήματα υπέρ της αποκλειστικότητας του κληρονομικού δικαίου τείνουν στον νομικό φορμαλισμό, τα επιχειρήματα που βασίζονται σε ηθικές εκτιμήσεις στον νομικό ηθικισμό, ενώ οι σκέψεις περί προστασίας του ίδιου του κληρονομούμενου φαίνεται να ρέπουν προς τον νομικό πατερναλισμό. Χωρίς να τοποθετείται υπέρ της χωρίς όρια ελευθερίας των συμβάσεων, η σ. επισημαίνει ότι για την υιοθέτηση της απαγόρευσης ορισμένης κατηγορίας συμβάσεων είναι απαραίτητο να συντρέχουν επαρκείς λόγοι, γεγονός που είναι αμφίβολο αν συμβαίνει στην περίπτωση των κληρονομικών συμβάσεων. Με δεδομένο ότι τόσο η ελευθερία των συμβάσεων όσο και η ελευθερία του διατιθέναι απορρέουν από την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, επισημαίνεται ότι δεν καθίσταται σαφές γιατί η δεύτερη θα πρέπει πάντα να υπερισχύει της πρώτης. Έτσι η σ. καταλήγει ότι η απόλυτη απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων εγκατάστασης κληρονόμου δεν μπορεί πλέον να θεμελιωθεί πειστικά.

Στην ανωτέρω βάση, η σ. εκφράζει την εκτίμηση ότι οι λόγοι υιοθέτησης της εν λόγω απαγόρευσης θα πρέπει να αναζητηθούν στο παρελθόν. Στην επαλήθευση της εκτίμησης αυτής αποσκοπεί η § 3 της μονογραφίας (σελ. 39-99), στην οποία επιχειρείται η ιστορική προσέγγιση του ζητήματος, η οποία στη συνέχεια συνδέεται με τη δικαιοσυγκριτική του επισκόπηση. Η ιστορική αναδρομή εκκινεί από το ρωμαϊκό δίκαιο, για το οποίο επισημαίνεται ότι η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων δεν είχε την έκταση που της αποδίδεται, συνεχίζει με αναφορά στην παράδοση των γερμανικών φύλων, στα οποία η ρύθμιση της κληρονομικής διαδοχής με συμβάσεις ήταν συνήθης, αφού η νομική επιστήμη δεν είχε αναπτυχθεί επαρκώς ώστε να γίνεται δεκτό ότι η δήλωση βούλησης ενός μόνο προσώπου μπορεί να επιφέρει συνέπειες, και μάλιστα μετά τον θάνατό του. Η χρήση των κληρονομικών συμβάσεων εξαπλώθηκε κατά τον μεσαίωνα, καθώς εξυπηρετούσε τις ανάγκες της φεουδαρχικής κοινωνίας. Η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων επανήλθε στο προσκήνιο με την αναγέννηση του ρωμαϊκού δικαίου μετά τον 12^ο μ.Χ αιώνα. Στην ενίσχυση της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων στην κεντρική Ευρώπη την εποχή εκείνη φαίνεται να συνέβαλε και η Εκκλησία, η οποία αντλούσε σημαντικά περιουσιακά οφέλη από διαθήκες που συνέτασσαν πιστοί λίγο πριν από τον θάνατό τους, με τις οποίες της άφηναν την περιουσία τους, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη σωτηρία της ψυχής τους. Παρόλα αυτά, από τον ύστερο μεσαίωνα η χρήση των κληρονομικών συμβάσεων είχε γνωρίσει ιδιαίτερη εξάπλωση, ιδίως μεταξύ των ευγενών.

Κατά τη σ. η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων θα είχε ενδεχομένως ξεχαστεί, αν δεν μεσολαβούσε η γαλλική επανάσταση. Με επαναστατικό νόμο του 1794 οι εν λόγω συμβάσεις απαγορεύτηκαν στο σύνολό τους, καθώς είχαν συνδεθεί άρρηκτα με πρακτικές της άρχουσας τάξης, που αποσκοπούσαν στη διατήρηση της ισχύος της. Η απαγόρευση περιλήφθηκε στη συνέχεια τον Ναπολέοντιο Αστικό Κώδικα και, μέσω της επιρροής που αυτός άσκησε ιδίως στις χώρες της νότιας Ευρώπης, επεκτάθηκε σε περαιτέρω έννομες τάξεις, όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Από τη δικαιοσυγκριτική ανάλυση που ακολουθεί, ωστόσο, προκύπτει ότι, εν όψει των πρακτικών αναγκών, που θα εξυπηρετούνταν από τις κληρονομικές συμβάσεις, το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης συνεχώς συρρικνώνεται, με την εισαγωγή εξαιρέσεων στην απαγόρευση. Ενδιαφέρουσα είναι η επισήμανση ότι στην

Ισπανία οι κληρονομικές συμβάσεις αναγνωρίζονται από τα δίκαια όλων των αυτόνομων κοινοτήτων, που είναι εφαρμοστέα περίπου στο ένα τρίτο του πληθυσμού της Ισπανίας.

Στη συνέχεια της δικαιosuγκριτικής ανάλυσης επισημαίνεται ότι οι εξελίξεις στη Γαλλία δεν επηρέασαν τις έννομες τάξεις της κεντρικής Ευρώπης, στις οποίες οι κληρονομικές συμβάσεις εγκατάστασης κληρονόμου είναι επιτρεπτές και υπόκεινται σε ειδική ρύθμιση στο κληρονομικό δίκαιο. Η σ. εξετάζει ειδικότερα τον τρόπο λειτουργίας των εν λόγω συμβάσεων στη Γερμανία και στην Ελβετία ενώ προβαίνει επίσης σε σχετικές κριτικές παρατηρήσεις, επισημαίνοντας την ασυνέπεια του επιτρεπτού των εκποιητικών κληρονομικών συμβάσεων και της απαγόρευσης των αντίστοιχων υποσχετικών συμβάσεων, γεγονός που αποδίδεται σε ιστορικούς συμβιβασμούς. Η συγκριτική επισκόπηση του ζητήματος ολοκληρώνεται με την αναφορά στο αγγλοσαξονικό δίκαιο, όπου οι συμβάσεις με τις οποίες ένα πρόσωπο αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταρτίσει τη διαθήκη του με ορισμένο τρόπο είναι κατ' αρχήν επιτρεπτές και δεν διέπονται από ειδική ρύθμιση, αν και η νομολογία φαίνεται να τις αντιμετωπίζει με επιφυλακτικότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει στο πλαίσιο αυτό η ειδική ρύθμιση της Νέας Ζηλανδίας, που αναφέρεται σε περιπτώσεις στις οποίες η υπόσχεση εγκατάστασης κληρονόμου δίνεται έναντι αντιπαροχής, και συγκεκριμένα έναντι της υποχρέωσης παροχής υπηρεσιών στον κληρονομούμενο.

Η § 4 (σελ. 101-158) αποτελεί τον κορμό της ανάλυσης της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων στην ελληνική έννομη τάξη. Η ανάπτυξη εκκινεί με την οριοθέτηση της έννοιας των κληρονομικών συμβάσεων και τη σκιαγράφηση του πεδίου εφαρμογής της ΑΚ 368. Οι κληρονομικές συμβάσεις διακρίνονται από τις επιτρεπόμενες συμβάσεις που αναφέρονται ή επιδρούν στην κληρονομία του προσώπου και ρυθμίζονται ειδικά (λ.χ. νέμηση ανιόντος, δωρεά αιτία θανάτου) ενώ επίσης συσχετίζονται με τη συνδιαθήκη. Ως προς την τυπολογία των κληρονομικών συμβάσεων, ακολουθείται η διάκρισή τους αφενός σε εκείνες που καταρτίζονται για την κληρονομία τρίτου και αφετέρου σε εκείνες που καταρτίζει ο ίδιος ο κληρονομούμενος για τη ρύθμιση της κληρονομικής του διαδοχής. Οι τελευταίες διακρίνονται περαιτέρω σε εκείνες που οδηγούν στη μείωση της ελευθερίας του διατιθέναι, όπως είναι κατ' εξοχήν οι συμβάσεις εγκατάστασης κληρονόμου, και σε εκείνες που δεν επηρεάζουν ή και αυξάνουν την ελευθερία του διατιθέναι του κληρονομούμενου, όπως είναι οι συμβάσεις παραίτησης από κληρονομικά δικαιώματα. Βασισόμενη στην ανάλυση που έχει προηγηθεί (§§ 2 και 3), η σ. επιχειρεί κατά το δυνατόν τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της απαγόρευσης. Ακόμη και αν δεν συμφωνεί αναγκαία κανείς με τη δυνατότητα συσταλτικής ερμηνείας της ΑΚ 368, ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια της ν. να αντλήσει επιχείρημα, για τη συσταλτική αυτή ερμηνεία, από την ΑΚ 179 εδ. α, σύμφωνα με την οποία άκυρες είναι μόνο οι συμβάσεις που περιορίζουν υπέρμετρα την ελευθερία. Το κριτήριο του υπέρμετρου του περιορισμού δηλ. αξιοποιείται και κατά την ερμηνεία της ΑΚ 368. Σε κάθε περίπτωση, διαπιστώνεται ότι σε αντίθεση με άλλες έννομες τάξεις που είχαν εκκινήσει από την απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων, όμως σταδιακά εισήγαγαν αποκλίσεις από την απαγόρευση, στην Ελλάδα το πεδίο της απαγόρευσης είναι ευρύ και καμία νομοθετική κίνηση προς τον περιορισμό της δεν έχει παρατηρηθεί (με την εξαίρεση του ν. δ. 472/1974, γνωστού και ως lex Opassis, που υπαγορεύθηκε από ειδικά συμφέροντα).

Στη συνέχεια (σελ. 124 επ.), αναλύονται οι συνέπειες της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων, με επίκεντρο τις συμβάσεις εγκατάστασης κληρονόμου. Υποστηρίζεται ότι οι εν λόγω συμβάσεις είναι άκυρες μόνο λόγω αντίθεσής τους στον νόμο, χωρίς να τίθεται α ριγοί θέμα ανηθικότητάς τους. Το ζήτημα αυτό παρουσιάζει πρακτική σημασία, καθώς η αποδοχή της άποψης περί ανηθικότητας των εν λόγω συμβάσεων οδηγεί σε ανεπιεική αποτελέσματα όσον αφορά τη δυνατότητα επιστροφής όσων δόθηκαν προς εκπλήρωσή τους με βάσει τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, αφού εφαρμοστέα θα είναι η ΑΚ 907 παρ. 1, αλλά και όσον αφορά τη δυνατότητα μετατροπής τους. Ειδικότερα ως προς το ζήτημα της μετατροπής (σελ. 131 επ.), η σ. αναλύει τις προϋποθέσεις της ΑΚ 182 και καταλήγει ότι δεν θα πρέπει να αποκλειστεί η μετατροπή των άκυρων κληρονομικών συμβάσεων σε έγκυρες συμβάσεις εν ζωή, όχι μόνο όταν το αντικείμενό τους συνίσταται στη σύσταση κληροδοσίας, αλλά και όταν αυτό αναφέρεται στην εγκατάσταση κληρονόμου. Τούτο έχει γίνει δεκτό από μερίδα της θεωρίας σε χαριστικές ή από χαριστική αιτία κληρονομικές συμβάσεις, οι οποίες και μετατρέπονται σε δωρεά αιτία θανάτου. Η σ. υποστηρίζει ότι πολύ περισσότερο θα πρέπει να γίνεται δεκτή η μετατροπή στην περίπτωση κληρονομικών συμβάσεων που έχουν καταρτιστεί έναντι ανταλλάγματος. Τα ανωτέρω τελούν υπό την προϋπόθεση ότι η κατά μετατροπή σύμβαση δεν οδηγεί σε καταστρατήγηση της απαγόρευσης, ζήτημα που εξετάζεται σε χωριστή παράγραφο (§ 5). Η ανάλυση των συνεπειών της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων ολοκληρώνεται με την αναφορά περαιτέρω δυνατοτήτων που εκ του αποτελέσματος οδηγούν στη διάσωση του κύρους της σύμβασης, έστω εν μέρει, όπως συμβαίνει στην περίπτωση που η ακυρότητα περιοριστεί σε μέρος της σύμβασης ή όταν, υπό αυστηρές προϋποθέσεις, κριθεί ότι η επίκληση της ακυρότητας της σύμβασης είναι καταχρηστική, ενώ επισημαίνεται και η δυνατότητα του προσώπου που ζημιώνεται από την ακυρότητα της σύμβασης, ιδίως όταν αυτή έχει καταρτιστεί έναντι ανταλλάγματος, να αξιώσει αποζημίωση στη βάση των ΑΚ 197-198.

Η ανάλυση της απαγόρευσης των κληρονομικών συμβάσεων κατά το ελληνικό δίκαιο ολοκληρώνεται με την αναφορά σε ζητήματα του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου (σελ. 145 επ.). Κεντρικό είναι το ζήτημα της αντίθεσης των κληρονομικών συμβάσεων στην ελληνική δημόσια τάξη με την έννοια της ΑΚ 33. Η σ. υποστηρίζει ότι τούτο μπορεί να γίνει δεκτό μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, λαμβάνοντας υπόψη τα ειδικότερα χαρακτηριστικά κάθε περίπτωσης. Επιχείρημα για τη θέση αυτή αντλεί και από τον Κανονισμό 650/2012/ΕΕ, ο οποίος περιλαμβάνει ειδικό κανόνα σύγκρουσης για τις κληρονομικές συμβάσεις, καθώς σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ η δημόσια τάξη, παραμένει έννοια εθνική, αλλά πάντως ελέγχεται ως προς τα όριά της. Σε κάθε περίπτωση, η σ. επισημαίνει ότι ο έλεγχος της αντίθεσης στη δημόσια τάξη είναι εκ των πραγμάτων ασθενέστερος στις περιπτώσεις αναγνώρισης και εκτέλεσης στην Ελλάδα δικαστικής απόφασης ή κληρονομητηρίου που έχει εκδοθεί σύμφωνα με κανόνα δικαίου που αναγνωρίζει τις κληρονομικές συμβάσεις, σε σχέση με τις περιπτώσεις εφαρμογής από τα ελληνικά δικαστήρια συναφούς αλλοδαπού κανόνα δικαίου.

Με δεδομένη την απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων κατά το ελληνικό δίκαιο, το δεύτερο κύριο μέρος της μονογραφίας (§§ 5-8) πραγματεύεται εναλλακτικούς τρόπος εξυπηρέτησης των πρακτικών αναγκών.

Αναλυτικότερα, στην § 5 (σελ. 159 επ.) σκιαγραφούνται οι συμβάσεις με τις οποίες θα μπορούσαν να επιτευχθούν συγκρίσιμα αποτελέσματα με εκείνα των κληρονομικών συμβάσεων. Πρόκειται ιδίως για συμβάσεις με τις οποίες αναλαμβάνεται η υποχρέωση μεταβίβασης περιουσιακών στοιχείων υπό την προθεσμία του θανάτου, ή υπό την αίρεση της προαποβίωσης, του μεταβιβάζοντος ή ακόμα υποσχετικές συμβάσεις στις οποίες κατά τη συμφωνία των μερών η παροχή του ενός συμβαλλομένου καθίσταται ληξιπρόθεσμη κατά τον χρόνο του θανάτου του. Επισημαίνεται τέλος, ότι συγκρίσιμα αποτελέσματα μπορούν να επιτευχθούν στην περίπτωση μεταβίβασης πράγματος με ταυτόχρονη παρακράτηση της επικαρπίας από τον μεταβιβάζοντα. Το κεντρικό πρόβλημα που τίθεται στις ανωτέρω περιπτώσεις συνίσταται στο κατά πόσον με τις εν λόγω συμβάσεις καταστρατηγείται η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων. Το ζήτημα είναι οξύτερο στις περιπτώσεις στις οποίες το αντικείμενο της σύμβασης αναφέρεται στο σύνολο της περιουσίας του μεταβιβάζοντος. Κατά τη σ. ζήτημα καταστρατήγησης δεν τίθεται στις υπό εξέταση περιπτώσεις. Τούτο είναι προφανές στην περίπτωση μεταβίβασης της ψιλής κυριότητας πράγματος με παρακράτηση της επικαρπίας, καθώς η δυνατότητα αυτή αναγνωρίζεται πέραν κάθε αμφιβολίας στο ισχύον δίκαιο και εν προκειμένω γίνεται χρήση της σύμφωνα με τον σκοπό της. Και στις υπόλοιπες περιπτώσεις όμως, επισημαίνεται ότι οι υπό εξέταση συμβάσεις είναι περισσότερο συναφείς με αναμφίβολα επιτρεπτές εν ζωή συμβάσεις παρά με τις κληρονομικές συμβάσεις. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι θα ήταν παράδοξο μία σύμβαση μεταβίβασης ακινήτου, που επιφέρει άμεσα τα αποτελέσματά της να κρίνεται έγκυρη, αλλά η ίδια σύμβαση να καθίσταται άκυρη, λόγω καταστρατήγησης της ΑΚ 368, μόνο εκ του λόγου ότι προστέθηκε σε αυτήν ο ευνοϊκός για τον μεταβιβάζοντα όρος ότι τα αποτελέσματά της θα επέλθουν με τον θάνατό του, αφού δικαιολογητικός λόγος της ΑΚ 368 είναι η προστασία του κληρονομούμενου (εδώ μεταβιβάζοντος). Όπως εξάλλου γίνεται δεκτό, όταν πρόκειται για κανόνες αναχρονιστικούς, όπως θα πρέπει να κριθεί ότι συμβαίνει στην περίπτωση της ΑΚ 368, σκόπιμη είναι η ιδιαίτερα περιοριστική ερμηνεία τους, προκειμένου η απαγόρευση να μην επεκτείνεται σε περιπτώσεις άλλες, πέρα από εκείνες που καταλαμβάνονται αναμφίβολα από το γράμμα τους.

Στις §§ 6 και 7 (σελ. 177 επ.) αναλύονται τρόποι άντλησης ρευστότητας από ακίνητη περιουσία, σε περιπτώσεις ηλικιωμένων ιδίως προσώπων, που δεν επιθυμούν να αποξενωθούν από αυτήν. Οι δυνατότητες αυτές περιγράφονται με τον αγγλικό όρο «*equity release*». Ειδικότερα, στην § 6 εξετάζεται η άντληση ρευστότητας από τη μεταβίβαση του ακινήτου. Τούτο βέβαια προϋποθέτει ότι ο μεταβιβάζων έχει διασφαλίσει το δικαίωμά του συνεχίσει να έχει τη χρήση του ακινήτου όσο ζει. Η σ. προβαίνει σε ανάλυση και σύγκριση των δυνατών τρόπων επίτευξης του ανωτέρω αποτελέσματος (αναβολή του ληξιπροθέσμου της υποχρέωσης μεταβίβασης, μεταβίβαση υπό την προθεσμία θανάτου, μεταβίβαση κυριότητας με παρακράτηση επικαρπίας, διατήρηση ενοχικού δικαιώματος κατοχής με την κατάρτιση σύμβασης μίσθωσης ή χρησιδανείου). Στη συνέχεια εξετάζονται οι ειδικότερες συμβάσεις που θα μπορούσαν να καταρτιστούν υπό τις δεδομένες συνθήκες. Με δεδομένο τον επιδιωκόμενο σκοπό και την έλλειψη βούλησης ελευθεριότητας, θα πρόκειται για συμβάσεις αμφοτεροβαρείς.

Στο ανωτέρω πλαίσιο, ειδικότερη αναφορά γίνεται στις συμβάσεις πώλησης, ισόβιας προσόδου και μεταβίβασης του ακινήτου έναντι παροχής υπηρεσιών ή διατροφής (σελ. 203 επ.). Η ανάλυση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, ιδίως ως προς τις δύο

τελευταίες συμβάσεις, οι οποίες παρουσιάζουν διαρκή και τυχηρό χαρακτήρα και για τις οποίες δεν υπάρχει εκτενής σχετική βιβλιογραφία, ενώ καλύπτει ζητήματα που άπτονται της νομικής φύσης της σύμβασης, των εφαρμοστέων σε αυτήν κανόνων, και γενικότερα όλων των ειδικότερων ζητημάτων που τίθενται κατά την κατάρτιση, εξέλιξη και λύση της. Ενδιαφέρουσα είναι ιδίως η ανάλυση του ζητήματος της προσέγγισης της δυσαναλογίας μεταξύ παροχής και αντιπαροχής (σελ. 211 επ.). Επίσης δυσχερής είναι η αντιμετώπιση της ανώμαλης εξέλιξης των εν λόγω συμβάσεων, με δεδομένο ότι η μία παροχή (μεταβίβαση του ακινήτου) είναι αδιαίρετη και καταβάλλεται εφάπαξ, ενώ η αντιπαροχή συνίσταται την σε περιοδική παροχή (ισόβια πρόσοδο ή παροχή υπηρεσιών/διατροφής). Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η δυνατότητα κεφαλαιοποίησης της οφειλόμενης αντιπαροχής, την οποία η σ. θεμελιώνει διττά, είτε στην ΑΚ 386 που αναφέρεται σε συμβάσεις με διαδοχικές τμηματικές παροχές και, στην περίπτωση ανώμαλης εξέλιξής τους, προβλέπει τη δυνατότητα να αξιωθεί αποζημίωση αντί των υπολειπόμενων παροχών, είτε στην υποχρέωση αποζημίωσης, εφόσον προηγηθεί έκτακτη καταγγελία για λόγο που ανάγεται σε υπαιτιότητα του αντισυμβαλλομένου (σελ. 233 επ.). Περαιτέρω, στην περίπτωση μεταβίβασης του ακινήτου έναντι παροχής υπηρεσιών ή διατροφής, υποστηρίζεται ότι, αν εμφανιστούν προβλήματα κατά την εκπλήρωσή της, είναι δυνατόν, ακόμα και αν δεν έχει συμφωνηθεί ρητά από τα μέρη, με βάση την ΑΚ 288, η οφειλόμενη παροχή να μετατραπεί σε χρηματική (σελ. 277 επ.). Τέλος, υποστηρίζεται ότι, παρά τον διαρκή χαρακτήρα των υπό εξέταση συμβάσεων, θα πρέπει ως έσχατη λύση να γίνεται δεκτή η δυνατότητα του μεταβιβάσαντος να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση, εφόσον συντρέχει σπουδαίος λόγος προς αυτό (σελ. 240 επ. και 277 επ.).

Η § 7 (σελ. 287 επ.) αναφέρεται στον θεσμό της ‘αντίστροφης υποθήκης’ ως εναλλακτικό τρόπο άντλησης ρευστότητας από ακίνητη περιουσία και παρουσιάζει ιδιαίτερη πρωτοτυπία. Ο θεσμός αυτός δεν έχει κάνει ακόμα την εμφάνισή του στην ελληνική αγορά, όμως έχει εξαπλωθεί στις ΗΠΑ και πλέον και στην ηπειρωτική Ευρώπη. Πρόκειται για μορφή ενυπόθηκου δανείου, που ωστόσο διαφοροποιείται από το σύνηθες δάνειο κατά το ότι ο δανειολήπτης υποχρεούται σε απόδοση, τόσο του κεφαλαίου του δανείου, όσο και των τόκων, κατ’ αρχήν κατά το χρονικό σημείο του θανάτου του ή της τυχόν προγενέστερης εκποίησης από αυτόν του ακινήτου. Το εν λόγω συμβατικό μόρφωμα χαρακτηρίζεται ‘αντίστροφη υποθήκη’ διότι η ροή των χρημάτων έχει την αντίθετη φορά σε σύγκριση με το ενυπόθηκο δάνειο, στη συνήθη του μορφή. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση δανείου εξασφαλισμένου με ‘αντίστροφη υποθήκη’, το κεφάλαιο του δανείου καταβάλλεται από τον δανειοδότη συνήθως σε περιοδικές δόσεις και, συνεπώς, με την πάροδο του χρόνου το οφειλόμενο ποσό αυξάνεται, ενώ, κατά κανόνα, δεν γεννάται υποχρέωση του δανειολήπτη για απόδοσή του όσο ζει. Λόγω της αντίστροφης αυτής ροής χρημάτων, η πιστοληπτική ικανότητα του δανειολήπτη δεν είναι κρίσιμη για τη σύναψη του δανείου. Κατά τη σ., εν όψει της ελευθερίας των συμβάσεων και παρά την έλλειψη ειδικής ρύθμισης, η κατάρτιση συναφών συμβάσεων είναι δυνατή *de lege lata* και κατά το ελληνικό δίκαιο, θέση που θεμελιώνει στη συνέχεια αναλυτικά.

Το δεύτερο κύριο μέρος της ανάλυσης ολοκληρώνεται με μία σύντομη παρέκβαση (§ 8, σελ. 319 επ.), με αναφορά στις δυνατότητες προσώπων ανίκανων για δικαιοπραξία να αντλήσουν ρευστότητα από την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας τους. Συγκεκριμένα εξετάζεται κατά πόσο πρόσωπα που, χωρίς να έχουν σχετική υποχρέωση εκ του νόμου ή κατ’ υπέρβαση αυτής, συνέτρεξαν άλλον, θα μπορούσαν

να αξιώσουν κάποια αμοιβή για τις υπηρεσίες που παρείχαν. Στο πλαίσιο της αναζήτησης σχετικής δυνατότητας γίνεται αναφορά στη θεωρία των *de facto* συμβατικών σχέσεων, στον αδικαιολόγητο πλουτισμό και στη διοίκηση αλλοτρίων. Εν όψει των δυσχερειών θεμελίωσης σχετικής αξίωσης, αλλά και του θεμιτού της παροχής κινήτρων για την ενίσχυση συναφών πρωτοβουλιών, παρατίθεται η συζήτηση που είχε πραγματοποιηθεί στη Γερμανία στο πλαίσιο της πρόσφατης τροποποίησης του κληρονομικού δικαίου, και η οποία μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και για τον Έλληνα νομοθέτη.

Στην τελευταία παράγραφο της μονογραφίας (§ 9, σελ. 331 επ.) αποτιμώνται τα αποτελέσματα της ανάλυσης και διατυπώνονται προτάσεις για μια ενδεχόμενη μελλοντική μεταρρύθμιση του κληρονομικού δικαίου. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται ότι η απόλυτη απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων δεν μπορεί να αιτιολογηθεί με πειστικά επιχειρήματα. Ειδικότερα όσον αφορά τις συμβάσεις εγκατάστασης κληρονόμου, διαπιστώνεται ότι η απαγόρευση, η οποία αποσκοπεί στην προστασία του κληρονομούμενου, εν τέλει οδηγεί στο αντίθετο αποτέλεσμα: Λόγω της αδυναμίας του να συνάψει έγκυρες κληρονομικές συμβάσεις, ο τελευταίος επιχειρεί την αντιμετώπιση των αναγκών του με την κατάρτιση εν ζωή συμβάσεων, οι οποίες, ωστόσο, συνεπάγονται μεγαλύτερη δέσμευσή του. Έτσι στην ουσία η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων οδηγεί στο αντίθετο αποτέλεσμα από το σκοπούμενο. Στη βάση αυτή η σ. προτείνει *de lege ferenda* την αναγνώριση και στην Ελλάδα του θεσμού των κληρονομικών συμβάσεων εγκατάστασης κληρονόμου και την υπαγωγή του σε ειδική ρύθμιση, στο πλαίσιο του κληρονομικού δικαίου.

B. Μελέτες

1. Judges as Satisfiers: A Law and Economics Perspective on Judicial Liability, σε συνεργασία με την Ασπ. Τσαούση, *European Review of Law and Economics* 2010, 333-357

Αντικείμενο της μελέτης, που βασίζεται σε αντίστοιχη εισήγηση σε συνέδριο της European Association of Law and Economics και έχει δημοσιευθεί σε έγκριτο περιοδικό με κριτές, είναι η οικονομική ανάλυση της ευθύνης των δικαστών. Κατά δήλωσή της στο υπόμνημα, η υ. έχει συγγράψει τις ενότητες 3-5 της μελέτης, που αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο οι κανόνες για την ευθύνη των δικαστών τους παρέχουν κίνητρα για την επιμελή άσκηση των καθηκόντων τους. Μετά από ανάλυση της πολιτικής, ποινικής, πειθαρχικής και αστικής ευθύνης των δικαστών, διαπιστώνεται η κυρίαρχη σημασία της τελευταίας. Στη βάση αυτή επιχειρείται στη συνέχεια η σύγκριση των κανόνων που διέπουν την αστική ευθύνη των δικαστών στο αγγλοσαξονικό, γαλλικό, γερμανικό και ελληνικό δίκαιο. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο που έχει παραπεμφθεί από σημαντικούς επιστήμονες, όπως από τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου του Σικάγο Richard Posner, που θεωρείται ο θεμελιωτής της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου.

2. Προστασία δεδομένων νομικών προσώπων, σε: ΤιμΤ Μ. Σταθόπουλου, 2010, τόμ. Α, σελ. 641-671

Στη μελέτη αυτή η σ. εκκινεί από τη διαπίστωση ότι όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα νομικά πρόσωπα έχουν προσωπικά δεδομένα που χρήζουν προστασίας. Με δεδομένο ότι

κατά την Οδηγία 95/47/ΕΚ απόκειται στα κράτη-μέλη να κρίνουν την επέκταση ή μη της ειδικής προστασίας των προσωπικών δεδομένων φυσικών προσώπων και στα νομικά πρόσωπα, οι ρυθμίσεις των επί μέρους ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Η υ. ομαδοποιεί τις σχετικές προσεγγίσεις, αναλύει τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της προστασίας των δεδομένων τους, εξετάζει την έκταση της προστασίας των εν λόγω δεδομένων στην ελληνική έννομη τάξη με βάση τις γενικές διατάξεις (ΑΚ 57, προστασία επιχειρηματικών απορρήτων κ.ά.) και τάσσεται υπέρ της επέκτασης, *de lege ferenda*, του πεδίου εφαρμογής του Ν. 2472/1997 προκειμένου να καταληφθούν από αυτόν και τα δεδομένα νομικών προσώπων. Η μελέτη παρουσιάζει πρωτοτυπία, καθώς είναι ίσως η μοναδική που έχει συγγραφεί στην Ελλάδα για το ειδικό αυτό ζήτημα.

3. Η μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου. Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά του Έλληνα νομικού, ΕφΑΔ 2010, 24-34

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου του 2009, που άπτεται ιδίως ζητημάτων υπολογισμού της νόμιμης μοίρας, αποκλήρωσης και συνεισφοράς. Η σ. προβαίνει σε κριτική προσέγγιση της μεταρρύθμισης και εξετάζει κατά πόσον η εισαγωγή αντίστοιχων ρυθμίσεων και στη χώρα μας θα παρουσίαζε ενδιαφέρον, δίνοντας αφορμή για γόνιμο προβληματισμό. Το άρθρο αυτό έχει έτσι παραπεμφθεί στα πιο πρόσφατα συγγράμματα του κληρονομικού δικαίου (Απ. Γεωργιάδη, σε ΣΕΑΚ ΙΙ, ΕισαγΚληρΔ· Ψούνη, ΚληρΔ· Καραμπατζό, Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας).

4. Αμφισβητούμενα ζητήματα διαζευκτικής αιτιότητας. Συρροή ενέργειας τρίτου προσώπου με τυχαίο περιστατικό ή ενέργεια του ζημιωθέντος, σε: ΤιμΤ Ι. Σπυριδάκη, 2014, σελ. 191-214 = ΕλλΔνη 2010, 949-963

Στη μελέτη αυτή, η σ. αναφέρεται στα ζητήματα που ανακύπτουν στις περιπτώσεις αβέβαιης αιτιότητας και στον τρόπο με τον οποίο αυτά αντιμετωπίζονται από τη νομολογία. Διαπιστώνεται η ανεπάρκεια της αντιμετώπισης του προβλήματος με τα μέσα του δικονομικού δικαίου (μείωση αποδεικτικού μέτρου, αντιστροφή βάρους απόδειξης) και διατυπώνεται η άποψη ότι η λύση θα πρέπει να αναζητηθεί με απομάκρυνση από την αρχή 'όλα ή τίποτα'. Προτείνεται έτσι η επιδίκαση μειωμένης αποζημίωσης, με κριτήριο την πιθανότητα ο εναγόμενος να προκάλεσε τη ζημία, άποψη που κατά τη σ. θεμελιώνεται και *de lege lata*. Η πραγματιστική αυτή προσέγγιση τεκμηριώνεται με επιχειρήματα που αντλούνται από την οικονομική ανάλυση του δικαίου, ενώ εκτενής αναφορά γίνεται και στις αντίστοιχες προσεγγίσεις αλλοδαπών εννόμων τάξεων.

5. Non-institutional Care for Seniors from a Civil Law Perspective. A Comparative Study of Housing with Services and Adult Placement in France and in Germany, σε: K. Boele-Woelki/J. Miles/J.M. Scherpe (επιμ.), The Future of Family Property in Europe, 2011, σελ. 185-204

Αντικείμενο της μελέτης, που βασίζεται σε αντίστοιχη εισήγηση σε συνέδριο της Commission on European Family Law, αποτελούν οι τρόποι υποστήριξης της διαβίωσης ηλικιωμένων προσώπων που αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τα ίδια τις ανάγκες τους και παρουσιάζονται ως εναλλακτικές της ιδρυματοποίησής τους. Η ανάλυση επικεντρώνεται αφενός στη διαδεδομένη στη Γερμανία πρακτική κατάρτισης σύμβασης παροχής στέγης σε ειδικά συγκροτήματα διαμερισμάτων, στα οποία προσφέρονται ταυτόχρονα και

υπηρεσίες, και αφετέρου στον θεσμό της αναδοχής ενηλίκων, που είναι διαδεδομένος στη Γαλλία. Το ζήτημα που πραγματεύεται το άρθρο αυτό είναι επίκαιρο και θα μπορούσε να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για την εισαγωγή σχετικής ρύθμισης και στην Ελλάδα.

6. On the Recovery of Non Pecuniary Loss in Greece, RHDJ 2011, 311-323, και On the Recovery of Non Pecuniary Loss in Italy and Greece. A Comment on the Joint Decision 26972/2008 of the Civil Chambers of the Italian Supreme Court from the Perspective of a Greek Lawyer, σε: ΤιμΤ Π. Αγαλλοπούλου, 2011, τόμ. II, σελ. 1625-1644

Οι πυρήνας των δύο αυτών δημοσιεύσεων είναι κοινός και αναφέρεται στο ζήτημα της αποκατάστασης της μη περιουσιακής ζημίας στο ελληνικό δίκαιο. Ενώ το πρώτο άρθρο (στη RHDJ) είναι κυρίως περιγραφικό, χωρίς να στερείται πάντως και κάποιων πρωτότυπων σκέψεων, ιδίως όσον αφορά την άσκηση κριτικής στη ρύθμιση της ΑΚ 299, στο δεύτερο (ΤιμΤ Αγαλλοπούλου) η ανάλυση εμπλουτίζεται με τον συσχετισμό του ελληνικού δικαίου με το ιταλικό. Το ζήτημα αναπτύσσει ενδιαφέρον ιδίως όσον αφορά την έννοια της 'βιολογικής ζημίας' του ιταλικού δικαίου, που φαίνεται να υιοθέτησαν και τα ελληνικά δικαστήρια, αν και σιωπηρά, στο πλαίσιο της ερμηνείας της ΑΚ 931. Το άρθρο αυτό έχει παραπεμφθεί στη νομολογία και έχει δώσει αφορμή για την περαιτέρω επεξεργασία του ζητήματος (βλ. Βαλμαντώνη, ΕλλΔνη 2012, 609 επ.)

Γ. Συμβολή σε συλλογικά έργα

1. Σχολιασμός των άρθρων ΑΚ 240-246, ΑΚ 361-373, ΑΚ 1710-1715 και ΑΚ 2011-2016 (Τρόπος) σε: Απ. Γεωργιάδη (επιμ.), Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα, τόμ. I 2010 και τόμ. II 2013

Η συμβολή της υ. στη ΣΕΑΚ συνίσταται στον σχολιασμό 32 συνολικά άρθρων, εκ των οποίων τουλάχιστον τα 25 (ΑΚ 361-373 και 1710-1715) παρουσιάζουν μεγάλο πρακτικό και δογματικό ενδιαφέρον. Στο πλαίσιο του σχολιασμού κάθε άρθρου ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αντιμετώπιση πρακτικών ζητημάτων, με αναφορές στη πρόσφατη βιβλιογραφία και νομολογία. Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η υ. προβαίνει σε επισήμανση και σχολιασμό αμφισβητούμενων ζητημάτων ενώ επίσης συσχετίζει τα εξεταζόμενα άρθρα με συναφείς διατάξεις. Ιδίως δε στον τρόπο (ΑΚ 1715, 2011-2016), η σ. λαμβάνει θέση σε ζητήματα που δεν φαίνεται να είχαν καταστεί αντικείμενο διεξοδικής επεξεργασίας μέχρι σήμερα. Έτσι, αν και πρόκειται για υπομνηματιστικό έργο, η ανάλυση είναι εμπειριστατωμένη και καλύπτει σφαιρικά τα ζητήματα που αναφέρονται.

2. Σχολιασμός άρθρων ΑΚ 170-172, σε: Απ. Γεωργιάδη/Μ. Σταθόπουλου (επιμ.), Αστικός Κώδικας. Κατ' άρθρο ερμηνεία, τόμ I, έκδ. 2, [25 σελ.] (υπό δημοσίευση)

Η συμμετοχή της υ. στο εν λόγω συλλογικό έργο είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς πρόκειται για ένα από τα θεμελιωδέστερα συγγράμματα για το ελληνικό Αστικό Δίκαιο. Η ανάλυση της υ. είναι διεξοδική, δεν περιορίζεται στην απλή αναπαραγωγή όσων έχουν ήδη γραφεί για τα σχολιαζόμενα άρθρα, αλλά προβαίνει σε κριτική προσέγγιση των

υποστηριχθεισών απόψεων και λαμβάνει θέση σε αμφισβητούμενα ζητήματα. Πλούσια είναι η ελληνική, αλλά και η αλλοδαπή βιβλιογραφία που έχει χρησιμοποιηθεί.

3. Adults with Incapacity. Greek Report, σε: G. Ashton (επιμ.), Court of Protection Practice 2012, σελ. 1983-1996· Court of Protection Practice 2013, σελ. 2095-2108

Πρόκειται για συμβολή σε έργο που απευθύνεται κυρίως σε Άγγλους δικαστές και δικηγόρους με αντικείμενο τα πρακτικά ζητήματα που ανακύπτουν στην περίπτωση προσώπων που δεν είναι πλέον πλήρως ικανά για δικαιοπραξία. Εκτός από την περιγραφή της λειτουργίας του θεσμού της δικαστικής συμπαράστασης καθώς και της πληρεξουσιότητας κατά το ελληνικό δίκαιο, η συμβολή εκτείνεται και σε σχετικά ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

4. The Changing Concept of 'Family' and Challenges for Family Law in Greece, σε: J. M. Scherpe (επιμ.), Research Handbook on European Family Law, 2015 [21 σελ.] (υπό δημοσίευση)

Αντικείμενο της συμβολής αυτής αποτελεί η παρουσίαση των βασικών αρχών του ελληνικού οικογενειακού δικαίου και η επισήμανση των επί μέρους θεμάτων τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο της επιστημονικής συζήτησης στον κλάδο αυτό. Η παρουσίαση είναι ιδιαίτερα περιεκτική και η προσέγγιση των επί μέρους ζητημάτων είναι κριτική.

5. Disgorgement of Profits in Greece, σε: E.H Hondius/A. Janssen (επιμ.), Disgorgement of Profits (υπό δημοσίευση) = RIDH 2014, σελ. 317-337 (υπό δημοσίευση)

Η συμβολή αυτή αποτελεί την εθνική εισήγηση για το υπό εξέταση θέμα στο πλαίσιο του τελευταίου συνεδρίου της Διεθνούς Ακαδημίας Συγκριτικού Δικαίου. Αντικείμενό της είναι οι τρόποι με τους οποίους ένα πρόσωπο που προέβη σε παράνομη ενέργεια μπορεί να υποχρεωθεί στην απόδοση του οφέλους που αποκόμισε από αυτήν, αντί να καταβάλει αποζημίωση στον ζημιωθέντα για τη ζημία που υπέστη. Στην ανάλυση γίνεται αναφορά στις ειδικές σχετικές ρυθμίσεις για την προστασία δικαιωμάτων της διανοητικής ιδιοκτησίας, ενώ, ελλείψει ειδικότερης ρύθμισης, εξετάζεται επίσης η δυνατότητα θεμελίωσης συναφούς αξίωσης, ιδίως στις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό και για τη (μη γνήσια) διοίκηση αλλοτρίων. Ενδιαφέρουσες είναι οι κριτικές παρατηρήσεις της σ., ιδίως ως προς τον σκοπό της αποζημίωσης, καθώς και η πρότασή της για την εισαγωγή και στο ελληνικό δίκαιο ειδικής ρύθμισης, κατά το πρότυπο της αντίστοιχης ολλανδικής, που να παρέχει στον δικαστή την ευχέρεια να συνεκτιμά, κατά τον υπολογισμό της οφειλόμενης αποζημίωσης, την ωφέλεια που αποκόμισε ο ζημιώσας.

6. Italian Law in Greece, σε: M. Bussani (επιμ.), Science, Case-Law, Legislation: Italian Law in Europe (1861-2013), Annuario di diritto comparato e di studi legislativi 2014 (υπό δημοσίευση) = Italian Influence on Greek Law, σε: ΤιμΤ Σπ. Βρέλλη, 2014, σελ. 1107-1119

Αντικείμενο του άρθρου αυτού, που ξεφεύγει από το σε στενή έννοια Αστικό Δίκαιο, είναι η αναζήτηση ιταλικών επιρροών στο ελληνικό δίκαιο. Η έρευνα του ζητήματος φαίνεται να υπήρξε σχολαστική και τα αποτελέσματα σε κάθε περίπτωση ενδιαφέροντα, αφού εν τέλει η ιταλική επιρροή, αν και ποτέ δεν υπήρξε καταλυτική στην Ελλάδα, είναι

παρούσα σε περισσότερα ζητήματα από όσα ίσως θα αναμενόταν. Στο Αστικό Δίκαιο, πέρα από την εύλογη επίδραση του ιταλικού δικαίου στα Δωδεκάνησα, ενδιαφέρον παρουσιάζει, μεταξύ άλλων, η επισήμανση της υιοθέτησης της ιταλικής θεωρίας για τη 'βιολογική ζημία' από την ελληνική νομολογία, αλλά και ο 'δανεισμός' από το ιταλικό δίκαιο του όρου της συμβολής 'στις οικογενειακές ανάγκες' (*bisogni della famiglia*) που αντικατέστησε τον όρο 'βάρη της οικογένειας' του προϊσχύσαντος δικαίου.

7. Künstliche Fortpflanzung in Griechenland, σε: A. Dutta/D. Schwab/P. Gottwald/D. Henrich/M. Löhnig (επιμ.), Künstliche Fortpflanzung und Europäisches Familienrecht, Giesecking Verlag: Bielefeld 2015 [21 σελ.] (υπό δημοσίευση)

Η παρούσα συμβολή, που βασίζεται στην αντίστοιχη εισήγηση της υ. στο 12. Symposium für Europäisches Familienrecht συνιστά μία εμπειριστατωμένη παρουσίαση του νομικού πλαισίου της τεχνητής γονιμοποίησης στην Ελλάδα, με περιγραφικό χαρακτήρα, χωρίς να λείπουν και κριτικές παρατηρήσεις, ιδίως όσον αφορά την ιατρική αναγκαιότητα ως προϋπόθεση της τεχνητής γονιμοποίησης καθώς και την ανάγκη θέσης υπό τάπητος της δυνατότητας ομόφυλων ζευγαριών να αποκτήσουν τέκνα με τις μεθόδους της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

Δ. Λοιπό επιστημονικό έργο

Εκτός από τις ανωτέρω δημοσιεύσεις, η υ. έχει υποβάλει προς κρίση τέσσερα σχόλια σε δικαστικές αποφάσεις καθώς και τρεις βιβλιοκρισίες (1. *P. Gottwald* (επιμ.), *Effektivität des Rechtsschutzes vor staatlichen und privaten Gerichten* (2006), *Revue Hellénique de Droit International* 2009/1, σελ. 438-439, 2. *A. Bonomi/M. Steiner* (επιμ.), *Les pactes successoraux en droit comparé et en droit international privé* (2008), *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 2011, σελ. 147-151 και 3. *G. Brüggemeier*, *Modernising Civil Liability Law in Europe, China, Brazil and Russia* (2011), *Revue Hellénique de Droit International* 2012, σελ. 717- 721), που συνέγραψε μετά την εκλογή της στη θέση του Λέκτορα. Όσον αφορά τα σχόλια στις δικαστικές αποφάσεις, σημειώνεται ότι είναι εκτενή και πραγματεύονται ζητήματα με γενικότερη πρακτική και θεωρητική σημασία, όπως η αποζημίωση ανώφελων δαπανών (ΜΠρΑθ 3489/2008), τα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ζητήματα που τίθενται στην περίπτωση υιοθεσίας ανηλίκου αλβανικής υπηκοότητας από Έλληνες (ΜΠρΘεσ 2438/2009), την έννοια της παράνομης προσβολής της προσωπικότητας (ΠΠρΑθ 16/2008) και, τέλος, την ερμηνεία της ΑΚ 931 (ΑΠ 123/2010). Το σχόλιο στην τελευταία αυτή απόφαση έχει ήδη παραπεμφθεί στη νομολογία. Περαιτέρω, σημειώνεται ότι από τις βιβλιοκρισίες σε σημαντικά έργα, εκ των οποίων η μία έχει δημοσιευθεί στο *RabelsZ* και οι άλλες δύο στη *RHDİ*, φαίνεται η συμμετοχή της υ. στον σύγχρονο επιστημονικό διάλογο.

Στη λοιπή επιστημονική δραστηριότητα της υ. εμπίπτει η συμμετοχή της ως εισηγήτριας σε ημερίδες και συνέδρια, πολλά εκ των οποίων στο εξωτερικό, η συμμετοχή της σε ερευνητικά προγράμματα καθώς και σε επιστημονικά δίκτυα, όπως το *Product Liability Forum* του Βρετανικού Ινστιτούτου Διεθνούς και Συγκριτικού Δικαίου (BIICL). Σημαντικότερη όλων των ανωτέρω είναι η συμμετοχή της στο πρόγραμμα *Common Core of European Private Law*, όχι μόνο ως εκπρόσωπος της Ελλάδας σε επί μέρους ομάδες εργασίας, αλλά και ως υπεύθυνης (μαζί με τη *Dr. Marta Infantino*, Πανεπιστήμιο Trieste) της ομάδας για την αιτιώδη συνάφεια στο ευρωπαϊκό δίκαιο των αδικοπραξιών.

III. Αξιολόγηση

Η μελέτη της μονογραφίας της υποψηφίας με τίτλο «Κληρονομικές συμβάσεις: Από την απαγόρευση στην αναζήτηση θεμιτών εναλλακτικών. Ιδίως η εγκατάσταση κληρονόμου έναντι ανταλλάγματος», των 6 μελετών της στην ελληνική και αγγλική γλώσσα (βλ. ανωτέρω υπό Β), της συμβολής της σε συλλογικά έργα στην Ελλάδα και το εξωτερικό (βλ. ανωτέρω υπό Γ) και του λοιπού επιστημονικού της έργου (βλ. ανωτέρω υπό Δ) μου επιτρέπει να εκφέρω την ακόλουθη κρίση και να εκφράσω την εξαίρετη εντύπωσή μου για την υ. :

Τόσο στη μονογραφία της όσο και στα λοιπά υποβαλλόμενα έργα, η υ. ασχολείται με ενδιαφέροντα δογματικά θέματα, τα οποία πραγματεύεται κριτικά και προσπαθεί να δώσει λύσεις προωθώντας το δόγμα του Αστικού Δικαίου. Τα κείμενά της υ. διακρίνονται από σαφήνεια και καθαρότητα, προσόν σημαντικό και απαραίτητο για κάθε επιστημονικό έργο.

Ιδιαίτερα όσον αφορά τη μονογραφία, η υ. πραγματεύεται ένα πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο στην πράξη θέμα, προσπαθεί να ανεύρει εναλλακτικές λύσεις για την εξυπηρέτηση των πρακτικών αναγκών που αναφύονται από την απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων, με γνώμονα τα ισχύοντα και σε άλλες έννομες τάξεις, και να διατυπώσει σκέψεις για μια μελλοντική τροποποίηση του κληρονομικού δικαίου. Όπως αναφέρει και ο Επίτιμος Καθηγητής και Ακαδημαϊκός κ. Μιχ. Σταθόπουλος στον πρόλογο του βιβλίου, «πρόκειται για μια πρωτότυπη για το ελληνικό δίκαιο μελέτη, με βασικά χαρακτηριστικά της το κριτικό και δημιουργικό πνεύμα».

Αλλά και οι λοιπές δημοσιεύσεις της υ. δείχνουν τη στέρεη γνώση του δόγματος του Αστικού Δικαίου και τη βαθειά της γνώση όχι μόνο του Ελληνικού αλλά και του Γερμανικού Δικαίου, που δεν την περιορίζουν όμως στο χώρο των συγγενών αυτών δικαίων, αλλά η έρευνά της επεκτείνεται και στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο, πράγμα που δείχνει τις πολύπλευρες ανησυχίες της υ. και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της και για το συγκριτικό δίκαιο.

Η κ. Ζερβογιάννη, την οποία είχα τη χαρά να ψηφίσω ως μέλος του εκλεκτορικού σώματος κατά την κρίση για την εκλογή λέκτορα, δεν διέψευσε τις προσδοκίες μου και αποδείχθηκε εξαιρετική επιστήμονας, ανταποκρινόμενη έκτοτε επάξια στα καθήκοντα της θέσης για την οποία είχε εκλεγεί. Είναι μεγάλη μου χαρά που μου δίνεται η δυνατότητα, με την ευκαιρία της υποψηφιότητάς της για εκλογή στη βαθμίδα του επίκουρου καθηγητή, να εκφράσω για άλλη μία φορά, ως αξιολογήτρια, την πάρα πολύ θετική εικόνα που έχω για εκείνη.

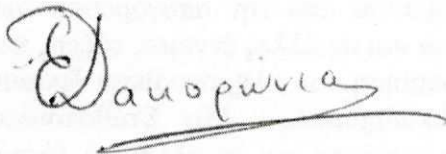
Η υ. έχει και την απαραίτητη διδακτική πείρα καθώς και έντονο διεθνές προφίλ καθώς έχει επιτυχή συμμετοχή με εισηγήσεις όχι μόνο σε ελληνικά αλλά και σε διεθνή συνέδρια. Ιδιαίτερα θα ήθελα να τονίσω τη σημασία της συμμετοχής της στο πρόγραμμα Common Core of European Private Law, ως υπεύθυνης (co-editor) μαζί με τη Dr. Marta Infantino του Πανεπιστημίου Trieste, Ιταλίας) της ομάδας για την αιτιώδη συνάφεια στο ευρωπαϊκό δίκαιο των αδικοπραξιών, στην οποία μετέχω ως εκπρόσωπος της Ελλάδας. Το έργο των υπευθύνων (co-editors) συνίσταται στη συγκέντρωση όλων των εισηγήσεων από τους εκπροσώπους διαφόρων χωρών,

προερχομένους κυρίως από τη Ευρωπαϊκή Ένωση, στη μελέτη αυτών, τη σύγκριση και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Το έργο αυτό είναι εξαιρετικά απαιτητικό και χρονοβόρο και προϋποθέτει άριστη γνώση τόσο της αγγλικής γλώσσας αλλά και κυριότερα του αντικειμένου της έρευνας σε περισσότερες της μιας έννομες τάξεις. Η υ. ανταποκρίνεται επιτυχώς στις απαιτήσεις αυτές και τυγχάνει πολύ ευμενούς κρίσης και από τους ξένους συναδέλφους.

Για όλους τους ανωτέρω λόγους είμαι απόλυτα πεπεισμένη ότι η κ. Ζερβογιάννη, η οποία διακρίνεται επίσης για την ευγένεια, το ήθος και τη σεμνότητά της, έχει όλα τα προσόντα για την εκλογή της στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή και ότι, και από τη βαθμίδα αυτή, θα προαγάγει την Επιστήμη του Αστικού Δικαίου και θα προσφέρει πολύτιμες γνώσεις στους φοιτητές .

Συμπερασματικά, η εντύπωση που αποκόμισα από το όλο έργο της υ., είναι ότι υπερπληρεί όλες τις τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις για την ανέλιξή της στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή.

Με εκτίμηση

Ευγενία Δακορώνια
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αστικού Δικαίου